

У більшості випадків до монастирських шкіл приймали дітей православного сповідання, незалежно від станової приналежності, у віці від 8 до 16 років; чисельність учнів, яка припадала на одного викладача, не мала перевищувати 60-ти на трьох відділеннях школи (сумарно). Якщо кількість бажаючих вступити до закладу перевищувала чисельність вільних місць, то перевага віддавалася старшим дітям. У школах практикувалася класно-урочна система навчання, суть якої полягала в тому, що в кожному класі всі предмети вів один учитель, який переходив зі своїми учнями в наступний клас, де викладав ті ж дисципліни, і так до закінчення курсу. Ця система була єдино можливою в однокласній школі при одному вчителі.

Отже у виховному сенсі класно-урочна організація навчального процесу представляла єдину педагогічну систему навчання в монастирській початковій школі того часу.

Список використаної літератури

1. *Ильминский Н.И.* Беседы о народной школе / Н.И. Ильминский. – СПб., 1889. – 42 с.
2. *Победоносцев К.П.* Всеподданнейший отчет обер-прокурора Св. Синода по ведомству православного исповедания / К.П. Победоносцев. – Пб., 1886. – 196 с.
3. Правила и программы для церковноприходских школ и школ грамоты / Училищ. совет при Св. Синоде. – 4-е изд. – СПб., 1898. – 132 с.
4. *Пушкарева Н.Л.* Женщины-ученые в российском постсоветском фольклоре // Этнографическое обозрение. – 2006. – № 4. – С. 39 – 58
5. *Рождественский С.В.* Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения (1802–1902) / С.В. Рождественский. – СПб., 1902. – 785 с.
6. *Фальборк Г.А.* Народное образование в России / Г. А. Фальборк. – СПб., 1900. – 264 с.
7. *Фармаковский В.И.* Статистические сведения по начальному образованию в Российской империи. Вып. 1 / В.И. Фармаковский. – СПб., 1898. – 183 с.

Дмитро Лобода

ІДЕАЛ ГУМАНІСТИЧНО ОСВІЧЕНОГО І МОРАЛЬНО ДОСКОНАЛОГО ПРАВИТЕЛЯ ФЕРАРСЬКОГО МИСЛИТЕЛЯ XV СТОЛІТТЯ ТІТО ЛІВІО ФРУЛОВІЗІ

Анотація. Стаття присвячена аналізу філософсько-педагогічного вчення маловідомого ферарського гуманіста доби європейського Відродження XV століття Тіто Лівіо Фруловізі. Зокрема, проаналізовано діалог «Про державу» як основне історичне джерело з проблематики виховання «ідеального правителя» періоду Ренесансу, а також побіжно висвітлена модель розбудови освіти в державі. Розум і освіченість – були головними модусами гуманістичного світогляду Фруловізі, тому вони є критеріями гармонійного співіснування громадян у державі. Встановлено, що за таких умов правитель ставав гарантом якості освіти своїх підлеглих, і, як наслідок, якості життя громадян. Підкреслено, що мислитель, спираючись на власний життєвий досвід і вчення попередників, бачив у гуманістично освіченому державці «першого вчителя» для підданих.

Ключові слова: абсолютизм, «вільні мистецтва», гуманізм, інтелігенція, логіка, маньєризм, схоластика, теологія, чесноти, шляхетство.

У сучасному постіндустріальному суспільстві все більше актуалізуються питання освіти, освітніх систем, їхніх методик і якості їхнього вихідного продукту – сформованої або ні людини, індивіда, особистості. Насамперед, критикуються застарілі та розвідуються нові освітні практики за умови невизначеності суспільства у тому, куди рухається людство та куди знаправлений історичний процес. Нескоординованість і

різновекторність системи освіти лише посилює існуючу суспільно-політичну кризу Західної цивілізації. Інтрополюючись на досвід периферійного періоду, а саме європейське Відродження XIV – XVI століть можна вважати таким, коли суспільство також відчувало варіативність екзистенцій майбуття на кшталт сьогодення, можна спробувати відшукати нові перспективи. Вони містять в собі великий едукативний потенціал, адже сповнені істинно європейського змісту, вражають мудрим і влучним словом, підкреслюють людське, так розмите імпресією технологізму, діджиталізованості, атрофованості антиутопізмом реальності.

Звертаючись до Ренесансу в пошуках забезпечення якості системи освіти, ми акцентуємо увагу на маловідомому гуманістичному періоду Кватроченто (XV століття) Тіто Лівіо Фруловізі (1400 – 1456). Будучи італійцем, представником тамтешньої школи гуманізму, він залишив по собі публіцистичний спадок дуже схожий з іншими мислителями хронологічно-хорологічного контексту. В наукових працях зарубіжних істориків він постає перед нами як «неоригінальний» («unoriginal») автор, що спокитував типові ідеали гуманізму: розсудливість, справедливість, мужність і поміркованість [2, р. 146, 147; 3, р. 1112, 1113]. Однак, його політико-педагогічні погляди були унікальними, і саме в них з глибини тисячоліття лунає голос «за» інтелектуалізм, інтелігентність, вихованість і підготовленість до розбудови ідеального середовища навколо себе.

Згідно з поглядами дослідників європейського Ренесансу, головним спадком мислителя Фруловізі є його вчення про одержавлення шкільної освіти. Так, Н.В. Ревякіна порівнювала його ідеї з ідеями П'єтро Паоло Верджеріо і Джованні Конверсіні де Равенна [9, с. 142]. Мова йшла про те, що ці представники італійського Відродження займалися педагогічною діяльністю, але вона не знаходила належної підтримки з боку суспільства і держави. Різняться й відомості про соціальний статус і походження Тіто Лівіо. Так, на сторінках досліджень Квентіна Скіннера він – придворний хроніст роду д'Есте і Генріха V [10, с. 154], на сторінках праць Н.В. Ревякіної – «вчитель другого рангу» і книгодрукар [8, с. 69]. Докладні біографічні відомості з покликаннями на архівні джерела зустрічаємо у закордонних енциклопедичних виданнях. Італійський історик Гідо Арбізоні повідомляє нам, що Фруловізі мав освіту юриста, проте ніколи не займався юридичною практикою, віддаючи перевагу літературознавству і вчителюванню. Тривалий час проживаючи у Венеції, він спробував себе в ролі драматурга, але згодом був змушений постійно міняти місце перебування, зупинившись назавжди в Англії [1].

Водночас найгрунтовніше проаналізувала життя і творчу спадщину під призмою освітньо-виховної парадигми Відродження саме Н.В. Ревякіна. В її розвідках віднаходимо переклади елементів творів Фруловізі, їхній детальний аналіз і критику. Однак ми окреслили метою статті охарактеризувати ідеї Фруловізі про освіченість політичної еліти в державі.

Варто підкреслити, що з огляду на сумнівне становище інтелігенції в XV столітті, засилля схоластики і збереження панування церковного кліру було неможливим «напрямую» вказати на недоліки в існуючій суспільно-політичній системі. Гуманісти нерідко зверталися до художніх засобів (метафор, гіпербол та інших) для того, щоб висловити власні думки. На наш погляд, в світлі низької освіченості владних кіл у тогочасному суспільстві, форма подачі ідей Фруловізі були таким прикладом. Фруловізі проголосив ціллю держави суспільне благо, і відшукуваючи для цього серед відомих на той час форм правління, як ми сказали б сучасною мовою, «супервізора» зупиняється на єдиновладді. На момент написання твору «Про державу» автор вже встиг побачити і олігархію у Венеції, і теократію в Папській державі, і демократію у Флоренції, і монархію при Неаполітанському дворі. Постійні війни, комунальний рух, соціальні катаклізми і політичні негаразди в кожній з державностей спричинили бачення в єдиновладді гуманістом найбільш надійної форми державного устрою. Утім, такі

аргументи не вичерпали системи доказів Фруловізі. З огляду на це ми сформулювали гіпотезу про зародження концепти освіченого абсолютизму саме в його працях.

На сторінках діалогу «Про державу» («Про республіку»), написаному під час перебування у Неаполі (1433-1434) при дворі Джоанни II, поряд з вченням про якнайкращу організацію і розбудову держави, мислитель детально виклав власне бачення образу «ідеального правителя» та його підготовки. Він наводив докази етичного характеру: «Єдина чеснота буде мати більшої ваги і можливостей, аніж розділена між багатьма носіями». Захист сильної влади заснована в нього на вірі в добродішну особу, здатну знешкодити суперечності й встановити в державі якнайкращий порядок. Особисті якості правителя повинні були стати стовпами, на яких би фундувалася держава [8, с. 71].

Етична схема Фруловізі спирається на відданих державцеві чиновників і армію, вона передбачає активне використання методів державного примусу, де правитель контролює судову систему і законодавство, наглядає за Церквою і сімейними відносинами [9, с. 46, 47, 48]. Однак не варто розуміти таку модель як суто таку, що розгорталася б навколо всеохоплюючого контролю чи страху перед можливими розправами єдиновладного тирана. За переконанням гуманіста «державницький розум» повинен керувати країною – інтелект ставав мірилом, що здатен забезпечити панування аристотелівської справедливості на Землі [8, с. 76]. Саме таке розуміння державного будівництва містить в собі риси більш пізнього явища освіченого абсолютизму. Деякі риси державного устрою такого плану Фруловізі міг перейняти з практики Феррарської синьйорії, що мала схожі ознаки: одноосібну владу д'Есте, армію чиновників, Раду мудрих, жорстке законодавство та інше, які ми докладно описали в попередніх дослідженнях [5, с. 82, 83].

Фруловізі, який може здатися, на перший погляд, завзятим монархістом, заперечує проти феодального принципу родовитості, який враховувався при отриманні посади. Мислитель ратував за стирання феодальних станів і їхню заміну на контрасти іншого характеру. Він надавав іншого змісту поняттю шляхетства, що набувалося в процесі освоєння «вільних мистецтв» – основних наук пізньосередньовічної системи освіти: «якщо шляхетні не навчені вільним мистецтвами і є по суті «низами», то їх не можна вважати дворянами, їхнє покликання – армія» [8, с. 83].

Поставивши знання на п'єдестал суспільства і зрівнявши його з правом крові, Тіто Лівіо Фруловізі фактично піднімав питання якості та продуктивності освіти, що генерувала б гармонію в державі. Так, виключне місце надавалося інтелігенції, від дій якої залежала доля населення. Вона звільнялася від податків, фінансувалася безпосередньо за кошти державної скарбниці в обсязі, достатньому для забезпечення гідного існування.

Левову частку політичної відповідальності складала б відповідальність інтелігенції, на чолі якої б знаходився, водночас, «верховний вчений» – монарх. Ідеї автора випереджали час на три століття, адже фактично мався на увазі освічений абсолютизм. Наприклад, якщо «перший вчитель» – правитель не впорався зі своєю роботою, його може очікувати покарання у вигляді заборони «вчителювати» або взагалі вигнання. Те ж саме очікувало б його підлеглих аристократів, радників та інтелігенцію [1].

Утім, «перший вчитель» обов'язково повинен мати гуманістичну освіту. Програма навчання, запропонована Фруловізі, полишена теологічних упереджень, мета освіти не пов'язана з релігією. Ключове місце належало вільним мистецтвам і етиці [7, с. 35, 36]. Юриспруденція, медицина, філософія не входили в обов'язкову підготовку монарха, адже в цих науках ще продовжувала панувати схоластика. Логіка ж готувала «брехунів і хитрунів», а не чесних громадян [4, с. 114].

Спіраючись на аристотелівські чесноти, автор діалогу «Про державу» визначив чинником справедливості та гармонії у державі освіченість – як монарха, так і підданих. Річ у тім, що вимушений забезпечувати себе виїзними лекціями, відчуваючи постійну нестачу коштів для з'ясування, він категорично засуджував кумівство, корупцію, купівлю посад і залежність призначень від матеріального стану кандидатів. Власне освіта повинна була стати модусом оцінки політичної і громадянської значущості людини [6, с. 154].

У такій системі Фруловізі надає виняткового місця правителю, адже відповідно до неї він повинен був мати виняткову освіту з набором специфічних компетентностей. Він був би «першим вчителем» у державі, в його обов'язки входила організація освіти у масштабах держави. Цікавим був підхід до оподаткування. Оскільки державець був звільнений від оподаткування, то і всі вчителі, інтелігенція також не сплачували податків [8, с. 83].

Вчення гуманіста протиставлено масовій неписьменності та невігластву, спровоковані, схоластичною теософською підготовкою. Скарги Фруловізі були пов'язані з власною незабезпеченістю і низьким соціальним станом. Недарма таке становище гуманістично налаштованої інтелігенції першої половини XV століття стає причиною пошуків покровителів у вигляді «добročесного державця» та громадянської комуні на сторінках діалогу [8, с. 85].

Маньєристичні за характером складники «ідеального правління», таким чином, конкретизовані мислителем Фруловізі на рівні розбудови всезагальної державної освіти, в умовах якої на чолі політичної системи опиняється найосвіченіший її громадянин, «перший вчитель» – «ідеальний правитель». А отже ці ідеї, не будучи оригінальними за змістом, але оригінальними запропонованими методами досягнення мети значно випередили свій час і є прикладом специфічно фруловізіанської концепції встановлення «ідеального правління освічених».

Список використаної літератури

1. Arbizzoni Guido. Frulovisi, Tito Livio de'. Dizionario Biografico degli Italiani. Volume 50. Rome: Istituto dell'Enciclopedia Italiana, 1998. URL: http://www.treccani.it/enciclopedia/tito-livio-de-frulovisi_%28Dizionario-Biografico%29/ (дата звернення: 31.10.2019).
2. Katherine Lewis. Kingship and Masculinity in Late Medieval England. Abingdon-on-Thames: Routledge, 2013. 296 p. URL: <https://www.amazon.com/Kingship-Masculinity-Late-Medieval-England/dp/041531612X> (дата звернення: 8.09.2019).
3. Rundle, David. The Unoriginality of Tito Livio Frulovisi's Vita Henrici Quinti. *English Historical Review*. CXXXIII. 2008. P. 1109-1131. URL: https://www.researchgate.net/publication/249246953_The_Unoriginality_of_Tito_Livio_Frulovisi's_Vita_Henrici_Quinti (дата звернення: 20.10.2019).
4. Брагина Л.М. Итальянский гуманизм: этические учения XIV – XV вв. М.: Высш. шк., 1977. 254 с.
5. Год Б.В., Лобода Д.О. Брати д'Есте: феррарські «гуманісти на троні». *Історична пам'ять*. 2017. №37. С. 78-83.
6. Калмыкова Е.В. Образы войны в исторических представлениях англичан позднего Средневековья. М.: Квадрига, 2010. 664 с.
7. Ревякина Н.В. Возрождение: гуманизм, образование, искусство. Иваново: ИВГУ, 1994. 140 с.
8. Ревякина Н.В. Социально-политический идеал гуманиста Фруловизи. *Средние века. Вып. 36*. М.: Наука, 1973. С. 69-86
9. Ревякина, Н.В. Гуманистическое воспитание в Италии XIV – XV вв. Иваново: ИГУ, 1993. 259 с.
10. Скиннер Квентин. *Истоки современной политической мысли*. Том 1. Эпоха Ренессанса. М.: Дело, 2018. 464 с.